

१२. श्री जगदीशशमशेर राणा

[संवत् २०३८ साल आश्विन १६ गते रोज ६ का दिन आयोजित समारोहमा 'नरसिंह अवतार' भन्ने ग्रन्थको लागि प्रदान गरिएको संवत् २०३७ सालको 'मदन पुरस्कार' त्यसका रचयिता श्री जगदीशशमशेर राणाले ग्रहण गरेपछि व्यक्त गर्नुभएको उद्गार। यो उद्गार 'नेपाली' त्रैमासिक अङ्क ८८ बाट उद्धृत गरिएको हो।]

मदन पुरस्कार गुठीको गुठीयारलाई मेरो धन्यवाद ! उपस्थित सहधर्मीलाई मेरो नमस्कार !

पुरस्कारको लागि काव्य छान्ने विद्वान्हरूलाई छानिदिएकोमा भन्दा मुलुकबाहिर रहेर पनि लेखकले मुलुकलाई मनभित्र राखेको कुरा बुझिदिएकोमा कृतज्ञता ज्ञापन गर्छु।

मेरो पुस्तक छानियो। मेरो विचारमा मदन पुरस्कार गुठीले भरसक पक्षपात नहोस् भन्ने दृष्टि र पारखीद्वारा चयन गराउने कोसिस गरे जस्तो लाग्छ। तर आखिर मानिसको छनाइ हो- सबैमध्ये योग्य नै पुरस्कृत हुन्छ भनेर ठोकेर भन्न सकिन्छ। नोबेल पुरस्कार जस्तो विश्वप्रख्यात पुरस्कार त गोकीले पाएनन्, टल्स्टायले पाएनन्, जेम्स ज्वयसले पाएनन्, मनलहरी लेख्ने सेफारिसले पाए। त्यसैले मेरो काव्य अरु कृतिभन्दा योग्य भएकोले पुरस्कृत भयो भन्नको साटो, जाँचकीको आँखामा चढथो भन्न सुहाउला।

नोबेलले डाइनेमाइट जस्तो विस्फोटक वस्तु आविष्कार गरेर कमाएको धनले शान्ति पुरस्कारदेखि ज्ञान, विज्ञान, साहित्यका प्रतिष्ठित पुरस्कारको गुठी बन्दोबस्त गरे, यहाँ राणाको सम्पत्तिले यो मदन पुरस्कार चल्थो। दुवै दातालाई दूरदर्शी र विशाल हृदयका भन्नै पर्छ।

मदन पुरस्कार नेपालको 'नोबेल पुरस्कार' होइन न नोबेल पुरस्कारलाई स्वीडेनको मदन पुरस्कार भन्न मिल्छ। दुवैतिरको परिस्थितमा फरक छ। त्यसैले यो मदन पुरस्कार पाउनु कन इज्जतको कुरा लाग्छ- मलाई।

स्विडेनमा नोबेल पुरस्कार गुठी जस्तो संस्थान हुनु आश्चर्यको कुरा होइन। यहाँ अहिले मदन पुरस्कार गुठी जस्तो संस्थान चल्नु देवकोटा-भाषामा 'आइसल्यान्डमा सर्प देबु' जस्तो अनौठो कुरा हो।

यहाँ हाश्रो नेपालमा पनि यस्तो निष्पक्षतापूर्वक नातागोता निगाहा कृपा नभई, योग्यताकै आधारले त्यसमा पनि रचनात्मक लेखकको कृतिको पुर्पक्ष हुनु र त्यसले सम्मान पाउनु महत्त्वको कुरा हो- हाश्रो समाज र परिपाटीमाथि भयानक व्यङ्ग्य हो ।

हाश्रो समाज, यो काठमाडौंको भव्य कलाकौशलले ढकमक्क ढाकेको उपत्यकाका सम्बेदनशील नागरिकको मनमा काव्यपानको रुचि र रसचर्वणको क्षमता छैन भनौं भने यहाँका युवकहरू नयाँ साहित्यमा उत्कण्ठा राख्छन्, पाका पुरानाहरू अन्यत्रका भन्दा ज्यादा, शाश्वत साहित्यको ज्ञान राख्छन्- काव्यका यहाँ महत्त्व छ भनौं भने प्रज्ञा-प्रतिष्ठान जस्तो पवित्र नाम भएको संस्थानमा स्तुति-कवितालाई प्रोत्साहन छ, रचना प्रवृत्तिलाई बाँधछाँद छ, आजका सर्वोपरि लेखकलाई उचालपछार गर्ने धृष्टता छ । ब्लड ब्याङ्कमा रगत निखारेर आएको सूर्य जस्तै मुखमा पानीढिक्कीका डबल च्यापेर सेता भएका पुर्जामान्छे साहित्यको बागडोर समात्तछन् ।

“हो साँच्चै हो... सबैले सबैतिर

डुंगडुंगती खोकिला र काँसकाँसमा लुकाई-लुकाई-

निहरमन्टे सुँघसाँघ ल्याप्ल्याप् चाट्चुट... .. घीनलागदो दिनचर्या

-घिडनिया भएरै लटपटिडसकेका पापको मातिलो

परागमा-बहिर त सबैले लाएको

साखुल्लो साँडदुवा चोखो गतिलो अनुहार तर मनमा भने

फतफती पाकेको... .. पछुतोको पटासी ।”

व्यासले कसको पालामा लेखे ? कालिदासले कसको ? भानुभक्तले कसको ? तलेजुको मन्दिरको महत्त्व, कसले बनायो, कसको पालामा बन्योमा भन्दा मन्दिरको आफ्नै सौन्दर्यमा निहित छ । भानुभक्तले बालकृष्ण सममा पुनर्जन्म पाए या देवकोटाजीले मोहन कोइरालामा भन्दा पत्यार लागोइन । बागधाराको निरन्तर बहने सोतलाई सम्झेर त्यो सरितामा हेलिनेहरू मरेर पनि बाँच्छन् । “तर ज्यूँदा धृतराष्ट्रहरू मर्छन् आफ्नै कुरुक्षेत्रमा ।”

यो बुझेर पनि बृष् पचाई-पचाई भाटकविता लेख्ने मेरा सहधर्मी काव्यकारहरूसँग मेरो एउटा बिन्ती छ “कवि कहलाइन कम्मर कसेपछि कमसेकम बागेश्वरीमाथि बलात्कार त नगर !” बाध्यताले अकिञ्चन बह्माज्ञानीलाई मीठो पाप गर्न लगाउँछ भन्ने बुझेरै लेखेको हुँ ।

“वाटा-हाट-बजारमा, पार्क र रानीपोखरीमा आज झुल्ने बेला छैन । घण्टाघर ओर्लेर दौडेको छ । घरबाट एउटा स्वास्नी ओर्लन्छे बजार जान । पसलेले लखेट्छ, कोरा बजाउँदै, यस बजारमा भेल उल्लेको छ, बाढीले लगेका मानिस मसँगै निसासिन्छन् हातखुट्टा चलाउँदै न भुमरीबाट उम्कन ।”

बिगुल बजाऊ ! बिगुल बजाऊ ! फौज डाक ! यस भुमरीमा परेक बचाउन ।

फौज आउँछ सङ्गीन लिएर यस भुमरीमा परेकालाई वचाउन । गोह डुकुन्छ साथैको खेतमा, उसले अघौन्जी घाँस खाएको छ । मानिस घोक्रिन्छ नासलचोकमा, उ सङ्गीन देखेर भागेको छ- उसले गुहार मागेको छ ।...

जुता खोलेर भाग । नत्र भेट्लान् ती रगतप्यासी सिकारी कुकुरले । लखेटनु पेसा बनेको छ । भानु बानी परेको छ । दाँतीले पेल्ले कि, पहाडले किच्छ कि जालको गञ्जागोलमै जेलिएर जुनी वित्छ कि- जोखना हेर्ने पनि थाक्छ चिनो पल्टाउँदै । राशी धाहा पाइन्न आजका मानिसको । मन्दिर साँढै ठूलो छ त्यसैले सूर्य संधारमा पुगेर अल्मलिन्छ । फर्कन्छ सूर्य आकाशमा नै प्रपोगन्डा गर्न ! अनि मन्दिरमा छ्छापछ्छयाप बलि सुरु हुन्छ । अंधारोले चिन्न नदिने अनुहार देवताको चरणमा लड्छन् गीड टाउको छुट्टिएर ।

“तर,

अब त बस्ती नै घोररात्रि अन्धकार !

बासिन्दा नै कालरात्रि महान् !

समस्त कालकूट पिएर

सारा अन्धकारलाई निलेर बसेका

यस बस्तीका बासिन्दाका आँखामा उदाएका छन् सूक्ष्म किरण

र इनका जिब्रामा स्वाद पलाएको छ चढ्दो उषाको ।”

त्यसैले यो बेला-म- वर्गवर्गले सङ्गठित भएर चहलपहल मचाएको बेलामा भूतपूर्व सैनिकदेखि वर्तमान केवल वर्तमान पञ्चले चकचकि मचाएको बेलामा, हामी लेखकवर्ग, फाटेको दूध जस्तो अरूले निचोरी दिएको अमिला टरां कुराहरूले छोक्रा छोक्रा फाटेर बस्ने बेला छैन । माकुरा-धागे आर्थिक स्थितिले बाध्य भएका हाम्रा लेखक पनि, अर्थ साध्य, काव्य साधन गरेर फष्टाएकाहरू पनि सङ्गठित भएर हातेमालो गरेर ।

‘सहस्र फुली सिद्धान्त सहस्र सृष्टिका सम्मति सहवास सङ्गीत सहभोज सहकारी समृद्ध सरस सुहृद सौहार्द सरल सम्पन्न सुगन्धित जिन्दगी’ बिताउन सके मात्र दिन दिनको मृत्युलाई हामी सृष्टिले जित्न सक्छौं ।

सङ्गठनको मेरो मतलब राजनीतिक सङ्गठन होइन, न कुनै लेखकले राजनीतिदेखि तटस्थ रहनुपर्छ भन्ने मेरो भनाइ हो । मेरो सहधर्मीसँग मेरो अनुरोध एकै छ, काव्यकार-काव्यकारकै सङ्गठनमात्र काव्यकारहरूको जमघट, समूह लेखन र चर्चाको नितान्त आवश्यक छ । भानुजयन्तीको दिन पनि भा-भा-भा भन्दा अगि भकानो नफुट्ने बेला, साहित्यिक मापदण्डभन्दा राजनीतिक गजले साहित्य नापिने बेला, कथिकुलले दिएको उपाधिभन्दा अरू दृष्टिले दिइएको मानमर्यादा गम्केको बेला, साहित्यकारको स्वतन्त्र सङ्गठनको अत्यन्त आवश्यक छ ।

मनुष्य जीवनको हरेक पक्षमा काव्यकारको दृष्टि पुगनुपर्छ- राजनीतिक जीवनमा पनि । राजनीति मामुली कुरा होइन, काव्यकारले त्यस दिशातिर आँखा चिम्लिने कुरा

पनि होइन। कुनै समाजमा पनि राजनीतिक व्यक्तिहरूको जिम्मामा मात्र राजनीति छाड्नु खतरानाक कुरा हो। देशहितकै लागि पनि राजनीतिक दृष्टिकोणबाहेक अरु सहस्र दृष्टिकोणको जरूरत पर्छ। त्यसैले देशको अस्तित्वको लागि पनि साहित्यिक दृष्टिकोणको जरूरत पर्छ। साहित्यको राजनीतिक महत्त्व खोज्नेले त्यतैतिर खोज्नुपर्छ। यो मदन पुरस्कारको महत्त्व पनि राजनीतिपरक दृष्टिकोणदेखि तटस्थ रहेर साहित्यकारलाई पक्षपातरहित प्रोत्साहन दिनुमा नै छ।

मेरो 'नरसिंह अवतार' काव्यमा राजनीतिक पक्ष प्रबल छ- क्रान्तिपक्ष बलवान् छ। कतिपय मेरा साथीहरू, कति दुईनाले बन्दुकको मौहरी जस्ता रस निखिएका आँखा भएका देशवासीहरूले यो पुस्तकलाई राजनीतिक माना-पाथी लिएर नाप्न अघि सरे। तर यस्तो प्रयास, माना-पाथी लिएर कपडा पसलमा नाप्न जानु जस्तै निरर्थक प्रयास हो। 'नरसिंह अवतार'को राजनीतिक पक्षहरू मेरा साहित्यिक मान्यताका पक्ष मात्र हुन्। 'साहित्य मनोरञ्जकको साथसाथै कल्याणकारी पनि हुनुपर्छ' भन्ने मेरो मान्यताको प्रस्तुतीकरण हो।

त्यसैले, मदन पुरस्कारमा कल्याणको सिद्धान्तअन्तर्गत नभएको भए- अरु कतिपय तथाकथित साहित्यिक पुरस्कारहरूमा जस्तो 'लेखकलाई स्याबजी छर्ने' उद्देश्य भएको भए, म एक पेट खाएर बसेको सुकुम्बासी यहाँ पाहुना बनेर पुरस्कार थाप्न आउने थिइँन। यो पुरस्कार त इटालीका महाकवि दतिको अन्धकारभन्दा पनि अन्धकार नर्कको फरिलो दीयो हो। मेरो लागि इज्जतको कुरा हो।

तर यो पुरस्कारको राशि धापेर पो के गर्नु यहीं मभन्दा प्रतिभाशाली कवि मोहन कोइराला कारिन्दाबाट हाकिम हाकिमबाट ढाक्ने मच्चाइथच्चाइमा परेकै छन्।

यस युगका बासिन्दा युग सँगसँगै

"लत्ता छाडेर लखतरान

पौडन छाडेर ओत लागेका छन् सबै

आज सूर्यको समेत रगत निखेको छ

उल्टै न मानिसको बाढी

सुकिसकेको छ सुकिसकेको छ

मुख बाएर दवाल्ल परेको आश

यो जुनीलाई पोलेर, नयाँ जुनलाई कुनै सिद्धान्त

ओछ्ययाएर सुतेको छ-

-लम्पसार... .."

यहीं पारिजातको शिरीश मुर्काएको छ।

यहीं देवकोटालाई पूजा गरेर मन्दिरमा थुनेका छौं।

बहमा कविको बहमहत्याले ढाकेको यो समाजमा

"खालि ठाउँ कहाँ छ र अडै बस्तीमा सास फेर्ने

बेताल, देवी, कङ्काल, ख्याक र उड्ने सिंहहरू
भीमसेन टोल, बाङ्गेमुढा, भैरवचोक, जुद्धसडक
डबलीमा उभिएका छन् नेपालियन
सडकका कनाकुनामा अधि युगका पुरुषहरू लम्पसार छन्-
बाटै ढाकेर आ-आफना कुख्यातनाम प्रख्यात पाउँ ।
हाकुचा हीरो बन्न पाउँदैन पोडेटोलमा पनि ।”

यहाँ महाविद्यालय र विश्वविद्यालय जस्ता ज्ञानका पवित्र मन्दिरको व्यवस्था
मेरो विचारमा

“क्याम्पसको पर्खालै भताभुङ्ग-सक्सेना, परियार, केदारमान र घले अभियोगको
उत्तर दिँदै मञ्चबाट... 'हाम्रा बाबुहरू आएर घुस ख्वाएर गएको प्रमाण छ
हामीसंग'- गर्मीको बिदामा हामीले भालुको सिकार गरेथ्यौं- यहाँ क्याम्पसमा गर्न हुन्न
र सिकार ?- कन्यारामा मोहरी-जोरेर सिसाका छुरैछुरा टाउकोभरि भरिदिन- के फरक
पर्छ र ? त्यसै पनि इलम सिकाउने होइन यहाँ... जागीर पाए धन्य- बरु ती माथिल्ला
तलाका सुङ्गुरलाई सडकमा घिसार्ने जुक्ति सिक्न पाए पो... लौन सिलेबस बदलौं-”

त्यसैले यहाँ हाम्रा पाठक र लेखक, पाठक “भक्कूलाई दिएको राँगो हेर्न
उत्तेजित तमासे” र लेखक “आकुल-व्याकुल भक्कूको राँगो” जस्ता छन् ।

समालोचक र व्याख्याकारको खाँचोले गर्दा सारा साहित्यको फल नै
कोब्याउँछ ।

‘निगमकल्पतरो गलितं फलं

शुकमुखादमृतं द्रवसंयुतम्’

साहित्य कल्पवृक्षको परिपक्व फलको रस समाजमा फैलाइदिने शुक्देव-
व्याख्याकार बिरलै छन् ।

यस कार्यमा मर्मज्ञहरूलाई लागिपर्न प्रोत्साहन र सामग्री जुटाइदिनु पर्ने
विश्वविद्यालय र प्रज्ञा-प्रतिष्ठानको घण्टाघर ठप्प रोकिएको छ ।

त्यसैले, विशालहृदय, पुलकित दृष्टि भएकी रानी जगदम्बाले गुठीको नियम र
गुठीपारको निर्णय सुनेर बक्सिएको इज्जत गद्गद् मनले स्वीकार गर्दा, यो राशि
यहाँकै साहित्यकार र साहित्यको सेवामा लगाउने अठोट लिएर-

त्वदीयं बस्तु गोविन्द ! तुभ्यमेव समर्पये

भन्ने सद्कल्प गर्छु ।

❖ ❖ ❖